

J. Naujalis „Lietuviškas bažnytinis giesmynas“ XX a. pradžios religinio ir tautinio paveldo požiūriu

Šiame straipsnyje aptariamas kompozitoriaus, iškiliausio Lietuvos vargonininko J. Naujalis 1906 m. parengtas ir išleistas „Lietuviškas bažnytinis giesmynas“. Leidinys turėjo ypatingą reikšmę XIX a. pab. – XX a. pr. vykusios bažnytinės muzikos reformos ir tautinio atgimimo laikotarpiu. J. Naujalis harmonizavo ir į *Giesmyną* įtraukė labiausiai paplitusias liturgines giesmes – privalomas lotyniškas antifonas ir himnus, taip pat kitas apeigines giesmes. Dalis šių giesmių į Lietuvą pateko iš Lenkijos, dalis – iš Vakarų Europos. Į *Giesmyną* įtraukdamas nuo seniausių laikų Lietuvoje giedamas giesmes, J. Naujalis apibendrino lietuvių, lenkų ir Vakarų Europos liturginio giedojimo tradicijų konvergenciją. Ši konvergencija laikytina bendrąja krikščioniškosios kultūros patirtimi. Straipsnyje pagrindžiamas šio reiškinio pozityvumas. Istorinis giesmių paveldas traktuojamas remiantis tautos kolektyvine atmintimi, kuri yra aktuali ir mūsų laikų visuomenei.

Įvadas

1904 m., caro administracijai atšaukus Lietuvoje keturiasdešimt metų trukusį spaudos draudimą, įsisiūbuoja tautinio atgimimo kultūrinė veikla, plinta lietuviškų chorų sąjūdis, rengiami lietuviški vakarai ūkininkų klobimuose ir miestelių salėse, vyksta bažnytinės muzikos reforma, kurią inicijavo kompozitorius ir iškilusis vargonininkas J. Naujalis. 1906 m. jis išleido „Lietuvišką bažnytinį giesmyną“, į kurį įtraukė privalomas grigališkas ir kitas labiausiai tuo metu Lietuvos bažnyčiose paplitusias giesmes.

Istorinė *Giesmyno* reikšmė lietuvių religinei praktikai ir apskritai kultūrai yra ne-

In this article “Lithuanian church book of chants” made ready for the press and published in 1906 by the composer, the most outstanding Lithuanian organist J. Naujalis is analysed. The book had a particular importance with respect to the church music reform, which was taking place that time and national rebirth of the end of the XIX th century – the beginning of the XX century.

J. Naujalis harmonized and included the most widely spread liturgical chants compulsory Latin antiphon and hymns as well as other ritual chants. A part of these chants came to Lithuania from Poland, the other part came from Western Europe. Including the oldest chants sung in Lithuania into the book, J. Naujalis summed up the convergence of Lithuanian, Polish and Western European liturgical chants singing traditions. This convergence is considered to be general experience of christian culture. Arguments are presented to show the positiveness of this phenomenon. The historic inheritance of the chants is discussed through the collective memory or the nation which is urgent to nowadays society.

paprastai didelė: *Giesmynas* susistemino liturginių giesmių repertuarą, chorai iš jo mokėsi giedoti keturiais balsais, sovietų okupacijos metais tradicinės giesmės padėjo ugdyti religines ir tautines vertybes. Dabar, kai chorai gali rinktis iš išties beribio liturginio repertuaro, iš „Lietuviško bažnytinio giesmyno“ maldininkai gieda tas pačias *Valandas* (Adynas) ir lotyniškas, dabar išverstas į lietuvių kalbą antifonas, chorai – *Sveikas, Jėzau gimusis, Gul šiandieną, Jėzau gimusis, Daržely’ alyvų* (Alyvų daržely), *Jėzau Kristau maloniausias, Graudūs verksmai, Linksma diena* ir kt.

Geriausios giesmės iš J. Naujalis *Giesmyno* tautos gyvenime išliko kaip gyvas,

intuityviai pačios visuomenės suvokiamas palikimas ir *kolektyvinės atminties fenomenas*.

Giesmyno reikšmė Lietuvos religinės ir muzikinės kultūros aspektu iki šiol nebuvo išsamiau tyrinėta. Publicistinio pobūdžio interpretacijos, dažniausiai priklausomos nuo istorinio laiko ir chorinio gyvenimo, neatskleidžia jo didžiulės reikšmės ir vaidmens tautos religinėje praktikoje. Tačiau tautos, po ilgų sovietų priespaudos metų atgavusios laisvę, grįžimas prie savo šaknų, dvasinių sąsajų su praeitimi ieškojimas natūraliai skatina visapusiškiau pažinti objektą ir sąmoningai tęsti jo siekius.

Šios aplinkybės paskatino straipsnio autorių pasirinkti „Lietuvišką bažnytinį giesmyną“ (1906) atskiru mokslinio tyrimo objektu.

Epochinės reikšmės J. Naujalis *Giesmynas* suponuoja platų problemų ir tyrimo klausimų spektrą. Straipsnio autoriaus tyrimas apima kultūrologinio pobūdžio problematiką: kokį religinį-kultūrinį paveldą J. Naujalis įprasmino „Lietuviškame bažnytniame giesmyne“ ir kaip interpretuoti istorinę lietuvių ir lenkų giedojimo tradicijų konvergenciją, kuo *Giesmynas* vertingas bažnytinės muzikos reformos ir tautinio atgimimo kontekste, kokios ypatybės lemia jo istorinę vertę.

Atsakymo ieškojimas į šiuos klausimus ir buvo pagrindinis tyrimo tikslas. Kad pasiektų šį tikslą, autoriui teko spręsti tokius uždavinius: išsiaiškinti *Giesmyno* atsiradimo aplinkybes, patikslinti jį įtrauktų giesmių kilmę, pagrįsti lietuvių ir lenkų giesmių konvergencijos prasmingumą, atskleisti, kuo *Giesmynas* reikšmingas lietuvių tautiniam atgimimui ir bažnytinės muzikos praktikai.

Tyrimo metodai: istorinė muzikologinė giesmių analizė, lyginamoji analizė, apibendrinimas.

Giesmyno istorinis kontekstas: XX a. pradžios bažnytinės muzikos reforma ir lietuvių tautinio atgimimo sąjūdis

XIX–XX a. sandūroje Vakarų Europoje ir Lietuvoje vyko cecilianistų sąjūdžio sukelta bažnytinės muzikos reforma, kėlusi tikslą atnaujinti liturginę muziką, atgaivinti grigališkąjį giedojimą. Reformos idėjoms pritarė popiežius Pijus X aplinkraštyje – *Motu proprio* apie sakralinę muziką (*Motu Ssmi D. N. Pii P. P. X de musica sacra, 1903 11 22*). Jo tekstas buvo keletą kartų skelbtas ir Lietuvos vargonininkams skirtuose muzikiniuose žurnaluose.

Kultūros padėtis Lietuvoje XIX a. pab. – XX a. pr. buvo skurdi: siautėjo carizmo vedama rusinimo ir nacionalinės kultūros persekiojimo politika, bažnyčiose dirbo tik vienas kitas raštingas vargonininkas, geri chorai suburti tik Vilniaus ir Kauno katedrose, o provincijoje vargonavo ir giedojo kas kaip išmanė. Dėl to svarbiausi reformos tikslai Lietuvoje buvo lavinti vargonininkus, reglamentuoti liturginį repertuarą, diegti grigališkąjį giedojimą, organizuoti chorus.

Kiek geresnė muzikinės kultūros situacija buvo kaimyninėje Lenkijoje. Šioje šalyje studijuodamas J. Naujalis ir kiti lietuvių muzikai įgijo išsilavinimą ir perėmė vertingą liturginio meno patirtį. Reformos idėjų vedami Krokuvos vargonininkai V. Decas (W. Dec), M. Sviežinskis (M. Świerzyński), T. Fliaša (T. Flasz), V. Richlingas (W. Rychling), S. Ochmanskis (S. Ochmański), S. Niepelskis (S. Niepielski) parengė ir 1904 m. išleido chorinį giesmyną *Śpiewnik kościelny katolicki*. Jo leidimą, kaip pratarmėje (*Bogu w Trojcy sw. jedynem czesći i chwala*) nurodė rengėjai, paskatino bloga giedojimo padėtis bažnyčiose, vargonininkų analfabetizmas ir tinkamų giesmynų trūkumas. *Giesmyno* tikslas – gerinti esamą padėtį ir padėti vargonininkams¹.

Šis lenkų vargonininkų leidinys, matyt, įkvėpė J. Naujalį parengti analogišką gies-

myną Lietuvoje. Todėl panašūs tikslai išvardyti ir lietuviškoje *Prakalboje*: „Iki šiol mūsų krašte labai mažai te galima rasti tokių bažnyčių, kuriuose gražei ir gerai giedotų: dar mažiau yra giesmių, kurios visur būtų vienaip giedamos. Visutankiausiai atsitinka pas mus teip, kad tą pačią giesmę vienoje parapijoje gieda vienaip, kitoje kitaip: kiekvienas be taisydamas ją iškreipia ir padaro par tai bažnyčioje klyksmą tiktai ir didį sumišimą. Ir nestebėtinas daiktas, nes neturime šiame dalyke jokio vadovėlio, jokio giesmyno, kursai visiems rodytų, kaip reikia tą arba kitą giesmę giedoti“ (kalba netaisyta)².

Taigi abiejų giesmynų pasirodymą paskatino bažnytinės muzikos reforma, jais siekiama tų pačių tikslų. Lyginti J. Naujalio *Giesmyną* su lenkiškuoju sunku, nes lenkų vargonininkai savo leidinį pratęsė II ir III tomis, kuriuose iš viso paskelbta beveik 1500 giesmių. Tuo tarpu J. Naujalio *Giesmynas* kuklesnis – jį sudaro apie 60 giesmių. Tik giesmių harmonizavimo profesionalumo požiriu – harmonijos raiškumu, taisyklinga balsovada – J. Naujalio leidinys, autoriaus nuomone, yra aukštesnio lygio.

Nors ir lenkiškajame, ir lietuviškajame giesmyne deklaruoti tie patys tikslai, tačiau jų įtaka savo krašte, atrodo, buvo nelygiavertė. Lenkijoje ir carizmo laikais klestėjo aukštoji muzikinė kultūra, miestuose buvo pavyzdinių chorinių draugijų. Dėl to *Śpiewnik kościelny katolicki* apsiribojo tik bažnytinių chorų giesmėmis. Lietuvoje po spaudos draudimo tautinė profesionalioji muzikinė kultūra dar nebuvo atgijusi, tačiau pradėjo plisti *lietuviškų chorų* sąjūdis. Iš tikrųjų jis kilo ne iš pasaulietinės, bet iš bažnytinės aplinkos, kadangi spaudos draudimo laikais ir kurį laiką po draudimo atšaukimo bažnyčia buvo vienintelė oficiali lietuvių muziko darbo vieta. Tiesa, prieš pat Pirmąjį pasaulinį karą sparčiai kuriamos įvairios kultūrinės draugijos, bet jų įtaka chorų sąjūdžiui nebuvo tokia ryški kaip bažnyčių. Le-

genda tapę *lietuviški vakarai* ūkininkų klostymuose ir privačiose miestelių salėse dažniausiai rėmėsi jau *veikiančiais bažnytiniais chorais*. Organizuojant lietuviškus vakarus labai daug nuveikė kompozitorius S. Šimkus ir kiti jauni muzikai studentai, tačiau be bažnytinių chorų ir tautiškai nusiteikusių jaunų kunigų tas sąjūdis vargu ar būtų išplitęs³.

Esant tokiai neapibrėžtai muzikinės kultūros situacijai, J. Naujalio rengiami vargonininkų kursai ir išleistas *Giesmynas* tapo metodikos pamatu pirmiesiems lietuviškiems chorams. Be to, pradėdantys vargonininkai iš *Giesmyno* galėjo pasimokyti harmonijos pagrindų, taisyklingo grojimo vargonais, lotyniškų himnų ir antifonų. Ne mažiau svarbi buvo *Giesmyno* autoriaus iškelta pati chordinio giedojimo idėja. J. Naujalio asmeninio pavyzdžio įkvėpti, vargonininkai savo bažnyčiose ėmė organizuoti chorus ir mokyti juos giedoti, sekdami profesionalia Vakarų Europos chorine tradicija.

Rašytinės J. Naujalio chorvedybos pamokos glaustai išdėstytos *Giesmyno Pasargoje p. p. Vargonininkams*.

J. Naujalis pradeda nuo estetikos: „Gražus giedojimas priguli nuo gero jo išpildymo. Bet kaip suprasti gera išpildymą?“ Toliau pateikiami dalykiški patarimai: „Tegul giedoriai pradeda giedojimą vidutiniškoje savo balso skalėje, toje skalėje bus lengvu, smagu ir be vargo giedoti. Par augštai giedojimas paimtas paskutinioje balso skalėje, paprastai pereina į biauriausį reksmą ir klyksmą. Be to dar giedant ant kelių balsų, reikia, kad jie visi vienodai skambėtų, t. t. kad kits kitą nepargalėtų savo tvirtumu. Dėl to reikia į pirmą balsą paskirti tiek giedorių, kiek jų yra kituose; o ne taip, kaip paprastai yra pas mus: Vienas Vadovas (kantaras) gieda pirmu balsu, o visi kiti vien tik jam pritaria; (vturavoje) iš to išeina, jog nesigirti tikros gaidos, bet tiktai jos pritarimas“⁴. Labai svarbi pastaba dėl teksto artikuliacijos, kadangi liturginės giesmės tekstas yra maldos „žodžiai“ ir aiškus jų perteikimas yra vienas iš

svarbiausių reikalavimų chorui. „Ant galo reikia atminti, jog didžiausia vertė giedojime yra tekstas. Tą tekstą reikia butinai gerai suprasti, aiškiai ištarti ir jo prasmę pasiimti. Tada tikrai, užlaikant atsakančią tempą, be rėksmo ir įpatingo įtempimo, rytmiskai, širdingai pradėt giedojimą. Toksai giedojimas bus be abejonės tikrai gražus ir ponui Dievui ir žmoniams bus malonus“⁵.

Šios teorijos ir praktikos, atliekamos su Katedros chorų vasaros kursų metu, jauniems vargonininkams pradžia pakako. Gabesnieji vėliau dar tobulinsis muzikos mokyklose ir konservatorijose, bet ir tas pradinis mokslas jau davė neblogų rezultatų. Anot paties J. Naujalis, laikas nuo spaudos draudimo atšaukimo iki Pirmojo pasaulinio karo „supuola su bažnytinės muzikos kilimu Lietuvoje. Pusėtinai prasilavinęs vargonininkas laikė savo pareiga tuoj steigti bažnytinį chorą, kurį vedė, kiek jam leido jo gabumai. Žinoma, tie chorai buvo menkučiai, silpni, nebuvo juose balsų lygsvaros, balsai būdavo šiurkštūs, sąskambis negrynas, niuansų nežinota. Bet ir tie chorai teikė didelio džiaugsmo nedaug nusimanančiai muzikoje visuomenei“⁶.

Efektingesnių rezultatų ir nebuvo galima tikėtis, nes giedotojai ir patys vargonininkai daugiabalsio chorinio giedojimo pradėjo mokytis nuo abėcėlės. Tačiau J. Naujalis *Giesmyno* metodika ir nustatytas vargoninis chorinis giedojimo stilius Lietuvos sąlygomis pasirodė esąs priimtinausias ir perspektyviausias⁷.

Tai paliudijo ir pirmoji Lietuvos dainų šventė (1924), kurioje daugiau kaip pusę jungtinio choro dalyvių sudarė bažnyčių ir bažnytinių organizacijų dainininkai.

Giesmynas skatino ir lietuviybės plitimą XX a. pradžioje. Čia tenka atsižvelgti į dvi svarbias aplinkybes: pirma, lietuviško giedojimo bažnyčiose plitimą, antra, realią ir dramatišką konfrontaciją tarp lietuvių ir prolenkiškai nusiteikusių maldininkų. Šių istorinių faktų plačiau nesvarstysime, nes

jie buvo iškelti autoriaus monografijoje⁸. Atsižvelgdami į J. Naujalis tautinę poziciją, primename: jis sąmoningai ugdė nacionalinę muziką, tačiau jo pažiūros muzikos tautiškumo klausimu skyrėsi nuo M. K. Čiurlionio, S. Šimkaus, J. Gruodžio ir kitų. Be to, J. Naujalis su lenkiška liturgine muzika gerai susipažino Varšuvoje, ją mėgo, vertino už profesionalumą. Gal dėl to, o gal susidėjęs ir kitoms aplinkybėms, jis su savo vadovaujamu Kauno katedros choru iki pat Nepriklausomos Lietuvos Respublikos laikų atlikdavo tik *lotynišką ir lenkišką*, t. y. užsienio šalių muziką.

Vis dėlto tautinės kultūros aspektu J. Naujalis *Giesmyno* pasirodymas aktualizavo seniai brandintą idėją – lietuviško giedojimo gražinimą į bažnyčias. Tai ne tik asmeninis kompozitoriaus, bet ir jį parėmusios vyskupijos bei kolegų kunigų pasiekimas⁹.

Nesistengdami užglostyti XX a. pradžioje kilusių dažnų konfliktų tarp lenkų ir lietuvių giedotojų, atkreipsime dėmesį lyg ir į antraeilį, tačiau mums itin svarbų dalyką – giesmes. Bažnyčiose lietuviai ir lenkai giedojo *tas pačias giesmes*. Lenkams jos buvo savos, daugiausia atėjusios iš Lenkijos ir prigijusios Lietuvoje. Jų keisti nebuvo kuo, nes už liturginę tvarką bažnyčioje atsakingas klebonas, o savo giesmių lietuviai dar neturėjo. Štai todėl konflikto priežastis buvo ne liturgija ir jos giesmės, o tik jų atlikimas nacionaline kalba. Straipsnio autorius, tyrinėjęs pirmosios XX a. pusės chorinę publicistiką, *neaptiko ryškesnės kritikos pačių giesmių atžvilgiu*. Niekas nesiginčijo dėl giesmių grožio, neva lenkiškos giesmės negražios, o lietuviškos – gražios ir atvirkščiai⁹. Nesiginčijo, nes nebuvo ką lyginti; liturgijai skiriamų savo giesmių lietuviai neturėjo.

Giesmynas po Lietuvą plito pamažu, bet be paliovos. Tai buvo brangi, ne visiems vargonininkams įperkama knyga, tačiau visur ji buvo traktuojama kaip vieša tautiškumo išraiška. Žinutė laikraštyje, jog parapi-

jos choras jau mokosi giesmių iš J. Naujalio *Giesmyno*, – visuomenės sąmonėje reiškė lietuviybės atsivėlavimą.

XIX a. pab. – XX a. pr. liturginio giedojimo tradicijos apibendrinimas

Šiame skirsnyje pakomentuosime „Lietuviško bažnytinio giesmyno“ turinį ir giesmių kilmę.

Giesmynas, palyginti su pirmaisiais lietuviškais chorinių dainų rinkiniais – V. Kudirkos *Kanklėmis* (1895, 1899) ir Vydūno *Lietuvos aidos* (1904) sąsiuvinėliais, buvo didelės apimties: 85 puslapių, gaidų sąsiuvinio formato (28 x 20). Viršelyje, laikantis to meto spaudos tradicijos, nurodyta pilna leidinio metrika ir paskirtis: „Lietuviškas bažnytinis giesmynas. (Partitūra). Adynos, Rožančius, graudūs verksmai, įvairios giesmės. Litanijos ir nekurie lotyniški himnai garmonizuoti vienam, trims ir keturiems balsams su pritarimu ir be pritarimo vargonų. Surinko ir garmonizavo parapijiniams chorams J. Naujalis. Išleido savo lėšomis autorius“. Tolesniame lape vyskupijos aprobaacija – „Aprobatur Caunae 1906 a. Maji 2 die Nr. 1382“. Atskirame puslapyje pateikta *Prakalba* ir *Pasarga p. p. Vargonininkams*¹⁰.

Giesmynas nebuvo atsitiktinis giesmių rinkinys – jį sudarė susistemintos liturginių švenčių ir Mišių privalomos giesmės lietuvių kalba ir privalomi lotyniški grigališkieji himnai bei antifonos¹¹.

Pagal muzikos kilmę dauguma giesmių lenkiškos. Kas sulietuvino jų tekstus, nenurodyta, nes vertimai pasirodė kur kas anksčiau. J. Naujalis į *Giesmyną* neįtraukė naujų savo kūrybių ir kitų kompozitorių originalios kūrybos, bet sąmoningai atrinko iš to, kas buvo giedama ir tinkama „parapijiniams“ chorams. Beje, J. Naujalis iki tol jau buvo sukūręs daugelį polifoninių lotyniškų motetų, susipažinęs su daugeliu pui-

kių vokiečių-austrų kompozitorių Mišių, kurias vėliau pristatydavo „Vargonininko“ ir „Muzikos aidų“ žurnaluose. Tačiau *Giesmynė* šios muzikos nepaskelbė, nes parapijų chorams buvo per sunku ją atlikti.

Prakalboje J. Naujalis nurodė, jog jis atrinko ir harmonizavo labiausiai paplitusias giesmes, kurios tuo metu bažnyčiose buvo giedamos įvairiausiai „dialektais“. Ši aplinkybė vertė J. Naujalį savo nuožiūra melodijas tikslinti, redaguoti ir paskelbti kiekvienos iš jų *vieną* priimtinausią variantą. Taip radosi profesionaliai pertvarkyti, chorui harmonizuoti *vieningi* tradicinių giesmių variantai. Po J. Naujalio jų jau niekas neberedagavo, tik kalbininkai prireikus pakoreguodavo literatūrinį tekstą.

Nuorodų apie giesmių kilmę ir autorius nėra, tik *Pratarmėje* akcentuojama: „Giesmių melodiją (gaidą) užlaikiau, apskritai saktant, senoviškąją, bet nekuriuose giesmėse ją permainingiau, nes visur norėjau, kad ji tikrai atsakytų į šventų giesmių būdai ir muzikališkiems įstatymams“¹². Kaip išimtyms *Giesmynė* pateiktos tokios nuorodos: virš dviejų giesmių (du variantai pagal tuos pačius *Sveika Karaliene* žodžius, liet. vertimas iš lot. *Salve Regina*) pažymėta „originališka kompozicija „J. N.“; virš antifono *Si gaueris miracula* įrašytas kriptonimas „J. N.“; prie suplikacijos „Šventas Dieve“ idėtas platesnis aprašymas apie jos lenkišką ir lietuvišką variantus, aiškinama jos pagoniška kilmė; prie rožančiaus giesmių dar yra nuoroda – *rožančius giedamas Seinų Dyjecezijoje*¹³.

Iš tokių leidėjo žodžių darytina paprasta išvada – *Giesmynas* realiai atspindi liturginio giedojimo XX a. pradžios Lietuvoje bendrą padėtį. (Suprantama, tik apytikrę, nes jeigu iki jo leidimo griežtesnės reglamentacijos tuo klausimu bažnyčiose nebuvo, tai ir giesmių skambėjo įvairiausių.) Muzikinės kultūros požūriui tokia neapibrėžta padėtis sudarytų lyg ir tarpinę grandį tarp profesionaliosios (rašytinės) kultūros ir folkloro. Mat giesmės, daugiausia sukurtos žino-

mų ar nežinomų autorių, tačiau iš rašytinių šaltinių patekusios į muzikinio rašto nepažįstančių giedotojų sluoksni, būdavo giedamos iš klausos, iškraipant ar sąmoningai keičiant melodiją, ritmą ir pan. J. Naujalis tuo piktinosi: „Visutankiausiai atsitinka pas mus taip, kad tą pačią giesmę vienoje parapijoje gieda vienaip, kitoje kitaip: kiekvienas be taisydamas ją iškreipia ir padaro par tai bažnyčioje klyksmą tiktai ir didį sumišimą“¹⁴.

Suprantama, J. Naujalis, būdamas kruopštus muzikas profesionalas, toki reiškinių vertino kaip muzikinio išmanymo ir kultūros stoką. Bet čia galime įžvelgti ir kai ką reikšmingo. Juk įvairių muzikinių dialektų egzistavimas įtikinančiai liudija tų pačių giesmių paplitimą (gal jas gieda ne *visoje Lietuvoje* ir ne *visi*, bet neabejotinai *daugelyje bažnyčių*). Psichologiniu aspektu giesmių paplitimas atitinka jų subjektyvų priimtinumą – tapimą „savomis“. Tai ir giedojimo tradicijos prielaida.

Statistiškai pasitikslinti, kokios J. Naujalis minėtos giesmės iki *Giesmyno* rengimo buvo paplitusios Lietuvoje, nepavyko, nes nėra reikiamų duomenų. Tiesa, apie 1910–1912 m. Šv. Grigaliaus vargonininkų draugija Kaune ir jos aktyvus valdybos narys J. Kumetis, surengęs apklausą, bandė suregistruoti giesmių repertuarą, tačiau nepasisekė. 1913 ir 1914 m. „Vargonininko kalendoriuje“¹⁵ randame šiokių tokių duomenų, tačiau iš jų negalima susidaryti išsamaus vaizdo.

Iš kokių šaltinių susiformavo ši tradicija?

Vienuolika lotyniškų antifonų ir himnų į *Giesmyną*, matyt, pateko iš oficialių katalikiškų kancionalų, vadovaujantis *Motu proprio* rekomendacija. Tradicijos šioje srityje nebuvo, bet jos užuominų esama. Grigališku stiliumi giedoti Vilniaus katedroje buvo pradėta nuo XVII a. pradžios – giedojo mokyti vikarai. XX a. pradžioje grigališkojo giedojimo Kauno kunigų seminarijos klierikus mokė pats J. Naujalis, Vilniaus semi-

narijoje – T. Brazys. Č. Sasnauskas tuo pat metu grigališkąjį giedojimą pamažu diegė Peterburge, kur dirbo Šv. Kotrynos bažnyčios vargonininku. Šią praktiką tikslinga sieti su dvasininkų elito giedojimo tradicija. Tuo tarpu parapijose grigališkai giedoti sekėsi sunkiai, nes to nemokėjo patys vargonininkai.

Bažnyčių chorų giedojimo lygis ir repertuaras taip pat buvo skirtingas. Elito lygiui atstovavo pajėgūs Kauno (vad. J. Naujalis) ir Vilniaus (vad. T. Brazys) katedrų chorai. Iš spaudos žinome, kad jie giedojo vertingą ir sudėtingą Vakarų Europos, taip pat J. Naujalio bei T. Brazio sukurtą sakralinę muziką. (Ji buvo atliekama originalo – lotynų ir lenkų kalbomis.) Demokratiškiems provincijos chorams geras repertuaras ir giedojimo kokybė nebuvo būdinga.

Krikščioniškosios giesmės iš Vakarų Europos į Lietuvą ėmė ateiti nuo pat krikšto, o lenkiškosios daugiausia paplito Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lenkijos unijos (1569 m.) laikotarpiu. Kai kurių giesmių ilgaamžiškumas kelia nuostabą. Antai mums žinomas giesmes *Sveikas, Jėzau gimusis (In natali Domini)* ir *Linksma diena* (Wesoły dziś nam dzień nasta!) išvertė ir savo giesmyne 1646 m. publikavo S. M. Slavočinskis¹⁶. Tačiau pastaroji giesmė Vakarų Europoje dar anksčiau buvo žinoma pagal Michaelio Praetoriaus (1571–1621) ir Hanso Leo Hasslerio (1564–1612) tos pačios melodijos variantus (nežymiai skyrėsi tik skandavimo frazė). Verstinės giesmės publikuotos Lietuvoje ir vėlesniais amžiais. Vadinausi, minėtos dvi giesmės Lietuvoje yra giedamos beveik 400 metų!

Nuo seno Lietuvoje giedami ir *Graudūs verksmai*. Dar tik prasidedant lietuvių tautiniam atgimimui tų giesmių vertimo variantą 1899 m. „Tėvynės sargo“ priede paskelbė A. Baranauskas¹⁷, o 1898 m. atvykęs dirbti į Seinus dar išvertė ir *Linksma diena* ir *Sveikas Jėzau gimusis*. (S. M. Slavočinskio vertimai jau buvo pasenę ir pamiršti.)

Tais pat metais išvertė giesmę *Piemenėliams vargdienėliams* ir jos melodiją harmonizavo mišriam 4 balsų chorui¹⁸. Be to, giesmių vertimų iš lenkų kalbos buvo publikuojama ir nelegaliuose laikraščiuose „Aušra“, „Tėvynės sargas“. Antai 1892 m. „Lietuvos ūkininko kalendoriuje...“ randame nežinomo autoriaus *Kalėdų giesmę* 4 balsų mišriam chorui¹⁹.

Kita dalis į J. Naujalio *Giesmyną* įtrauktų giesmių, matyt, paplito vėlesniais laikais, veikiausiai per lenkų kunigo M. M. Mioduševskio (M. M. Mioduszewski) giesmynėlį *Śpiewnik kościelny* (1838 m.). Šiame leidinyje giesmių autorystė nėra tiksliai įvardyta, todėl tikėtina, jog kai kurios iš jų buvo paties M. M. Mioduševskio sukurtos, kitos – paplitusios Vakaruose ir autorystę praradusios grigališkosios giesmės.

Vienas mūsų tyrimo uždavinių buvo patikslinti giesmių kilmę. Iš pradžių aiškino, kas buvo paimta iš M. M. Mioduševskio *Śpiewnik kościelny*. Autentiško šio leidinio Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka neturi, tačiau beveik visos jo giesmės vėliau buvo skelbtos kituose lenkų giesmynuose, taip pat J. Siedleckio²⁰, akademiname Liublino universiteto leidinyje *Śpiewnik liturgiczny* (1998)²¹ ir kitur. Tuo ir pasinaudojome. M. Mažvydo bibliotekoje pavyko aptikti ir Vilniaus kunigų seminarijos profesoriaus, kunigo H. Bojaruniec (Bojaruniec) *Śpiewnik kościelny*, išleista Vilniuje 1905 m.²² Pastarasis giesmynėlis tyrinėjant temą tapo tiesiog atradimu, kadangi jis paliudijo, kokios giesmės buvo giedamos Vilniaus parapijų bažnyčiose XIX a. pab. – XX a. pr. Šio giesmynėlio melodijų variantus lyginant su M. Mioduševskio giesmynėlio variantais paaiškėjo, kad Vilniuje kai kurios giesmės ėgavo vietinius dialektus, atsirado melodijų, ritmikų pokyčių, kai kurios giesmės praplėstos, įvedus papildomi motyvus ir t. t. Taip susiformavo vietiniai melodijų variantai (dialektai). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Krokuvos giesmyne *Śpiew-*

*nik kościelny katolicki*²³ radome ir kitų – krovietiškų tų pačių giesmių dialektų. O antai populiariosios *Linksmą dieną* radome net 5 tos pačios melodijos modifikacijas (M. Praetoriaus, H. L. Hasslerio, Krokuvos, Vilniaus – H. Bojaruniec, J. Naujalio). (Iš tikrųjų pradinė grigališkoji frazė mažai keitėsi, pastebimiau kito skandavimo „Aleliuja“ frazė.)

Vis dėlto nustatyti visų J. Naujalio harmonizuotų giesmių kilmės autentiškus šaltinius nepavyko net prieš akis turint gana daug lenkiškų giesmių. Galbūt kai kurias giesmes J. Naujalis perkomponavo taip, kad jos vos atpažįstamos.

Tokią mintį perša kelios giesmės, tarp jų ir puikioji „Tyliąją naktį“. Naujausiame mūsų giesmyne *Giedokime visi*²⁴ muzikos autoriumi nurodytas J. Naujalis, teksto – A. Jakštas. „Tyliąją naktį“ yra lenkiškos kalėdinės giesmės *Wśród nocnej ciszy* vertimas. Vadinasi, A. Jakštas buvo ne teksto autorius, o tik vertėjas. Giesmės muzikos autoriumi lenkiškuose giesmynuose įvardytas M. M. Mioduševskis. Melodija gana paprasta, bet ji galėjo būti raiškesnės J. Naujalio muzikos pirmtakė. Tokią prielaidą leidžia daryti panašūs melodijos kontūrai, bendra harmoninė schema, pirmosios ir antrosios dalies nuotakų kontrastas. (Kitų kalėdinės giesmės *Wśród nocnej ciszy* melodijos variantų lenkiškuose giesmynuose aptikti nepavyko.)

Tačiau buvo rasta ir tikslių analogų²⁵.

Valandų, litanijų, rožančiaus, Graudžių verksmų sąsajas su lenkų tradicija aptarė A. Motuzas²⁶.

Giesmyną sudaro: 11 lotyniškų himnų, viena vietinė giesmė (*Pulkim ant kelių*), vienas senovinis himnas (*Linksmą dieną*), dvi paties J. Naujalio originalios muzikos giesmės, likusios giesmės – lenkiškos ar bent patekusios iš Lenkijos.

Kadangi lenkiškos giesmės šaltinių bent sąlygiškai siejame su M. M. Mioduševskio *Śpiewnik kościelny*, racionali pasitikslin-

ti, kam atstovauja šis giesmynas – nacionalinei lenkiškosios giesmės tradicijai su tipiškais „lenkiškais“ melodijomis ir ritmais ar platesnio spektro katalikiškosios giesmės kultūrai?

Dėl to galutinį žodį tarti paliekame lenkų specialistams. Mūsų bendresnė prielaida yra tokia: M. M. Mioduševskio giesmynas iš dalies atstovauja lenkiškajai, iš dalies – bendresnei katalikiškosios giesmės kultūrai. Katalikiškosios giesmės kultūros ženkla M. M. Mioduševskio giesmynuose yra grigališkosios melodikos intonacijų požymiai, lygus ritminis judėjimas, kai kurių giesmių lotyniški tekstai (vėliau išversti į lenkų kalbą).

Giedojimo tradicijų konvergencija

„Lietuviškas bažnytinis giesmynas“ įprasmino vietinės ir bendrinės krikščioniškosios, taip pat lenkiškosios, giedojimo tradicijų kūrybišką susiliejimą, plačiaja prasme – konvergenciją. Šį reiškinį galima paaiškinti bendresniu kultūrologiniu aspektu ir atskirai remiantis konfesijos reglamentu.

Kultūrologiniu aspektu konvergencija gali būti interpretuojama kaip natūrali bendrinio kultūrinio patyrimo sklaida. Visuotinės kultūros procesų požiūriu, sekimą bendra, šiuo atveju europine ir vienos kurios nors įtakingiausios kaimyninės šalies kultūrine tradicija, kultūrologija laiko universaliu „kultūros mokymosi“ reiškiniu. Tyrinėtojai, analizuodami Europos meno sklaidą, padarė gana racionalią ir paprastą išvadą: nė viena tauta savo jėgomis, be pagalbos iš šalies, įvaldyti ir naudoti bendrinių profesinio meno formų negalėjo. Tai buvo įmanoma tik remiantis jau sukaupta bendrine patirtimi²⁷. Šis dėsningumas būdingas ir sakralinio meno sričiai. Iš tiesų lotyniškoji grigališkoji ir lenkų giesmė į Lietuvą atėjo tuo metu, kai lietuvių nacionalinė profesinė kultūra dar tik formavosi, savų krikščioniškų giesmių

krašte nebuvo. Įvaldant šią patirtį klostėsi vietinė giedojimo tradicija. Todėl krikščioniškųjų ir lenkiškųjų giesmių atėjimą į Lietuvą galima traktuoti kaip *reliatyviai objektyvų kultūros perėmimo bei mokymosi procesą*.

Konfesijos reglamentas remiasi imperatyvu – Romos katalikų Bažnyčia atstovauja vieningam mistiniam Kristaus kūnui. Iš čia kyla vieningos Romos katalikų Bažnyčios liturgijos nuostatos ir vieningas jos *Credo*. Bendroji integralumo tendencija dogmatikos ir liturgikos atžvilgiu yra organiška ir galiojanti visiems Bažnyčios nariams. Integralumo imperatyvą išreiškia vieninga liturgija ir grigališkojo giedojimo formų prioritetas.

Kol giesmės Lietuvoje buvo giedamos lenkų kalba, jos galėjo būti nepriimtinos kai kuriems maldininkams, tačiau išverstos į vietinę (lietuvių) kalbą jau be jokių išlygų tapo konvergentiniu fenomenu. Šitaip giedojimo tradicijų konvergencija atspindėjo *universalumo – visuotinio* lietuvių katalikiškojoje religinėje praktikoje raišką. Atsižvelgus į tai, giedojimo tradicijų konvergencija Lietuvoje skatina daryti drąsesnę išvadą: iš Lenkijos ir iš Vakarų Europos atėjusios liturginės giesmės įsitvirtino Lietuvoje ir tapo bendruoju lenkų – lietuvių bei europinių religinės praktikos fenomenu. Jo simboliu galėtų būti *Linksmą dieną*, apie kurią lygiai prieš šešiasdešimt metų autorius *J. Kr.* (jo tikroji pavardė nenustatyta, tai galėjo būti muzikologas J. Kreivėnas arba kunigas daktaras Krizantas Juknevičius) rašė: „Ilgus amžius daugelio tautų giedota giesmė yra visai Vakarų kultūroje gyvenančiai tautų grupei bendras turtas. Ši giesmė išreiškia Prisikėlimo džiaugsmą ne vienos kurios tautos tautine forma, o yra bendras krikščioniškai žmonijai“²⁸.

Kaip buvo minėta, *Giesmyne J. Naujalis* beveik nepateikė jokių naujų giesmių, o tik įtvirtino istoriškai jį pasiekusią giedojimo tradicijų konvergenciją. Iki jo ši konver-

gencija buvo aiškiau užfiksuota tik literatūrinėje rašto kultūroje. J. Naujalis ją susistemino ir sudarydamas gaidų knygą įtvirtino profesionalioje lietuvių muzikinėje kultūroje.

Beje, šią išvadą galime paremti ir bendresne dabartinės lietuvių muzikologijos nuostata feodalizmo laikų lietuvių – lenkų muzikos paveldo atžvilgiu. Čia matome panašią padėtį: Vytauto, vėliau Žygimanto Augusto rūmuose ir kitų didikų dvaruose veikusias kapelas paprastai sudarė svetimšaliai artistai, jie daugiausia atlikdavo Lietuvoje dirbusių lenkų kompozitorių (Mikalojaus Gomulkos, Vaclovo Šamotuliečio ir kitų) muziką. Žinoma, muzikos tekstai buvo sukurti lenkų kalba. Ši muzika plito Lietuvos bažnyčiose ir rūmuose, formuodama vietinį muzikinį klimatą. Visa ši muzikos praktika pagrįstai laikytina bendruoju lenkų – lietuvių kultūros turtu. Vadinasi, analogiška nuostata „Lietuviško bažnytinio giesmyno“ atžvilgiu sietina su bendresniu kultūrologiniu lietuvių kultūrinio paveldo vertinimu.

Giesmynas kaip paveldas ir kolektyvinė atmintis

„Lietuviškas bažnytinis giesmynas“ simboline dvasine arka sujungia XX a. pradžią su XXI a. pradžia. Ši arka perkelia iš seniai praeitin nukeliavusių kartų ateities kartoms religinės praktikos ir švenčių kultūros jausminių-dvasinių archetipą, įprasmina tautos savimonės tęstinumą istoriniame procese. Tautos kultūra be šių sąsajų būtų nevisavertė.

Kolektyvinė atmintis laiko tėkmėje nėra statiška, kintant sociokultūros kontekstui ji žadina objekto interpretacijų įvairovę. Šią įvairovę galima išskaidyti į du lygius: visuomeninį-kolektyvinį (visuomeninė nuostata) ir individualizuotą (kritikos, tam tikrų grupių nuostata ar trumpalaikių siekimų nuostata).

Objekto visuomeninė-kolektyvinė inter-

pretacija, kurią atspindi religinė ir chorų praktika, yra vienareikšmė: visuomenė gyvai suinteresuota kolektyvinės atminties tęstinumu. Tuo tarpu antroji, kurią tapatinsime su kultūrologinė kritika, kaip ir įprasta kultūros bei meno gyvenime, linkusi reikšti įvairias kontroversiškas, modernias pažiūras, teikti pasiūlymus ir t. t. Ji šiuo atveju mus domina savo nuostata objekto atžvilgiu – teigiančia jį arba neigiančia.

Giesmyną teigiamai vertinanti kritika, turint galvoje objekto visuomeninį pripažinimą, matyt, galėtų būti aiškinamojo-šviečiamojo pobūdžio. Deja, kaip tik tokios iki šiol trūksta. Bet mums įdomi ir neigianti kritika. Kai kritika formuluoja kriterijus, turinčius tikslą paneigti objektą, bet tie kriterijai neatsilaiko prieš gyvąją objekto praktiką, kritika galiausiai *pati save paneigia*. O tai savo ruožtu padeda visapusiškiau suvokti objekto vertę ir taip jį giliau pažinti.

„Lietuvišką bažnytinį giesmyną“ kritika užsipuolė ketvirtajame dešimtmetyje, kai tautinės kultūros sumetimais buvo siekiama eliminuoti visa, kas „svetima“ ir kurti „savas“ vertybes. Ši tendencija tarpukario tautos kultūroje turėjo savo prasmę ir istorines priežastis. Be to, nuotaikas aitrino ir nesureguliuoti santykiai su lenkų okupuotu Vilniaus kraštu. Kritika, konstatavusi, jog *Giesmynė* yra daug lenkiškų giesmių, siūlė jų atsisaikyti ir liaudies muzikos pagrindu kurti tautišką liturginį repertuarą.

Tokią kritiką galėtume apibrėžti kaip istoriškai sąlygotą, etnocentriško turinio. Ji susiformavo ne iš liturginės ar universalios estetinės doktrinos, bet skatinama ekstremalių tautinės kultūros formavimo tempų. Dėl to ji vadovavosi gana siaurais valsietiškais ir tautinės savignyos motyvais. Tačiau šio motyvo laikyti itin reikšmingu bendrosios krikščionių religinės praktikos aspektu neverta. Galima sutikti su šiuolaikiniais autoriais, ironizuojančiais, jog tokiu atveju Bažnyčia ir jos apeigos yra bandomos „apvilkti“ konkrečios kultūros for-

momis tarsi tautiniais drabužiais, taip padarant krikščionybę „sava“²⁹. Tai visai nesiderina nei su pačios Bažnyčios, nei su europietiškosios kultūros plačiąja prasme imperatyvais.

Etnocentrizmas neturi nieko bendra su oficialia Lietuvos Bažnyčios nuostata liturginio giedojimo klausimu. Liaudiškus giedojimus Bažnyčia visuomet toleruodavo ir skatindavo. Liaudišką giedojimą tuomet spaudoje propagavo prelatas A. Jakštas, kanau-ninkas A. Sabaliauskas, kunigas kompozitorius doc. T. Brazys ir kiti. Kultūriniame gyvenime nesukėlęs atgarsio Z. Slavinsko kvietimas atsisakyti *Giesmyno* įdomus atvirktiniu rezultatu, kadangi jis *pats paneigė etnocentriško požiūrio* į J. Naujaliao *Giesmyną* ir į liturginio giedojimo praktiką racionalumą³⁰.

Muzikologinė kritika dar ir dabar kartais papeikia *Giesmyną* nacionalinės muzikos stilstikos požiūriu. Ne paslaptis, jog tradicinė muzikologija dėl nacionalinio stiliaus stokos negailestingai vertina didžiąją dalį XX a. pirmosios pusės lietuvių chordinės muzikos, taip pat J. Naujaliao „Lietuva brangi“, „Už Raseinių“, „Miškas ūžia“ ir kt. O ką jau kalbėti apie tautinį himną („Lietuva, Tėvyne mūsų...“), kuriam V. Kudirka pritaikė vokišką melodiją... Bet muzikologija, rūpindamasi tautinio stiliaus plėtojimu, anaipol nesiekia atmesti šiuos muzikinio gyvenimo reliktus³¹.

XX a. pradžioje bažnytinės muzikos reforma ir *Giesmynas* buvo Lietuvos kultūros novacijos, siekusios pertvarkyti esamą giedojimo padėtį, padaryti giedojimą meniškėsnį. Savaiame suprantama, atsirado ir oponentų. Pasirodžius *Giesmynui*, jie nuogąstavo, ar dėl to „nenutils Bažnyčia“, ar nebus padaryta „skriaudos tautai“. Šalininkai tikino, jog naujos giesmės kelia giedotojų kultūrą, padeda geriau suvokti muziką³².

Aktualus buvo ir giesmių atlikimo klausimas, nes vos tik pradėję organizuotis chorai neturėjo jokių akademiško daugiabalsio

dainavimo įgūdžių. Tačiau ir šiuos sunkumus padėjo įveikti praktika – vienose bažnyčiose atlikti giesmes chorai išmoko pagal J. Naujaliao *Giesmyną*, kitose atsirado paplengvintos jų harmonizuotės³³.

Sovietų okupacijos metais geriausias J. Naujaliao giesmės įgijo *naują visuomeninę interpretaciją*. Tauta, remdamasi kolektyvine atmintimi ir vadovaudamasi religiniu jausmu, kalėdiniais ir velykiniais himnams suteikė tautinių-religinių himnų reikšmę. Siaučiant persekiojimams, represijoms, tradicinės giesmės simbolizavo ginamas dvasines vertybes, pasipriešinimą moralinei degradacijai. Verta priminti, kad Kauno katedroje apie 1958–1961 m. šv. Velykų iškilimė ir procesija aplink bažnyčią chorui giedant *Linksma diena*, vargonams su dūdų orkestru pritariant, virsdavo ištisa tautine manifestacija. Kol Katedra galėjo naudotis įgarsinimu (mikrofonais), šventės nuotaikomis gaudė visas senamiestis. (Valdžia, susivokusi, kas čia darosi, įgarsinimą uždraudė.) Tokios šventės vyko daugelyje Lietuvos parapijų. (Prabėgus pusei amžiaus sudėtinga vertinti, koks iš tiesų buvo šių tradicijų ir giedojimo poveikis visuomenei. Manome, jog bendresniu kultūriniu aspektu toks kolektyvinės atminties fenomenas vertas atskiro mokslinio tyrimo.)

Žlugus sovietų okupacijai, J. Naujaliao giesmės išėjo iš sakralinės erdvės ir pasiekė platesnę auditoriją: chorai ir ansambliai jas giedojo per šventes bažnyčiose ir koncertų salėse, o publika jas sutiko entuziastingai. Žymiausi šalies chorai geriausias giesmes įrašė į garso juosteles (chorai „Polifonija“, „Ažuoliukas“, „Cantare“ ir kt.), radijas bei televizija jas transliuoja didžiųjų švenčių dienomis. Be *Tyliąją naktį*, *Sveikas, Jėzau gimusis*, *Gul šiandieną* niekas jau nebeįsivaizduoja šv. Kalėdų, be *Alyvų dražely*, *Graudžių verksmų* – gavėnios, be *Linksma diena* – šv. Velykų. Įsitikinta, jog giesmės, turinčios ne tik liturginę, bet ir didžiulę estetinę vertę, yra visiškai priimtinos XXI a. žmo-

gaus savimonei. Šie muzikinės praktikos faktai labiau negu bet kokie moksliniai įrodinėjimai patvirtina kolektyvinės atminties fenomeną, atsiveriantį J. Naujalio giesmėse.

Aukštas „Lietuviško bažnytinio giesmyno“ visuomeninis prestižas leidžia prisiliesti ir prie subtilesnio klausimo: ko tikslinga ieškoti „Lietuviškame bažnytiniame giesmyne“ – etniškumo ar bendrųjų religinių-katalikiškųjų vertybių raiškos ir ką aukščiausiai vertinti?

Atsakymą vėlgi pateikia gyva praktika. Šiuo metu Lietuvoje nerasime nė vieno bent kiek geresnio choro, kurio repertuaras ribotųsi nacionalinių autorių ir liaudies giesmėmis. Visi chorai gieda savo ir užsienio kompozitorių giesmes.

Panagrinėkime dviejų chorų – Vilniaus šv. Juozapo kunigų seminarijos (vadovas – M. Pitrenas)³⁴ ir Kauno šv. Pranciškaus Ksavero jėzuitų bažnyčios (vadovas – A. Mišeikis)³⁵ garso įrašus. Būtent reprezentacinį choro repertuarą galime pagrįstai laikyti choro ir kartu šiuolaikinių intelektualaus mąstymo ir estetinio skonio etalonu. Vilniaus choro įrašė skamba lietuviškos, graikiškos, bizantiškos, lenkiškos, rusiškos ir angliškos liturginės giesmės, atliekamos originalo kalba. (Tai svarbus intelektualizmo požymis!) Jų kiekybinis santykis apylygis. Iš 16 Kauno choro atliekamų kūrinių 9 yra lietuviški, 7 – užsienio kompozitorių.

Žvilgtelėkime toliau. Europoje šiais laikais kasmet vyksta daugybė chorinių festivalių (Italijoje, Ispanijoje, Prancūzijoje, Anglijoje, Vokietijoje, Skandinavijos šalyse, Lenkijoje, Rusijoje ir kt.), kur skamba įvairių amžių, tautų ir stilių sakralinė muzika. (Šiuose festivaliuose su choru „Aukuras“ nuo 1990 m. kasmet dalyvauja ir straipsnio autorius.) Tautiškumas čia laikomas verte, tačiau bet koks etnocentristinis požiūris į meną būtų tiesiog nesuprantamas ir net neįmanomas. Straipsnio autorius, piligriminiuose centruose (Taize, Lurde, Santjago di Compastela ir kt.) stebėdamas bendruome-

nės giedojimo metodiką procesijų ir Mišių metu, įsitikino: visi maldininkai žinomų „tarptautinių“ giesmių dėka susilieja į bendrą jausmų srautą. Tik bendra giesmė gali suartinti maldininkus, atvykusius iš tolimiausių kraštų ir kalbančius daugeliu kalbų.

Tokiame bendresniame kultūriniame fone 1906 m. J. Naujalio parengtą ir išleistą „Lietuvišką bažnytinį giesmyną“ galime traktuoti kaip *kolektyvinės atminties ir novacijos fenomeną*, įprasminusį istorinį laikmetį ir savo idėjomis jį pralenkusį. Istorinę *Giesmyno* vertę sustiprina jame įprasmintos estetiškos vertybės, tačiau svarbiausia – *Giesmyno* amžinosios dvasinės religinės vertybės.

Išvados

1. J. Naujalio „Lietuviškas bažnytinis giesmynas“, sudarytas remiantis popiežiaus Pijaus X *Motu proprio* rekomendacijoms, yra ypatingas XX a. pradžios lietuvių kultūros fenomenas, skatinęs bažnytinės muzikos reformą ir lietuviškų chorų sąjūdį. Nesudėtingas, parapijų chorams parankus giesmių harmonizavimo metodas skatino ugdyti daugialbį chorinį giedojimą ir darė liturginį giedojimą meniškesnį. Paplitus lietuviškiems giesmių tekstams, į bažnyčias sugrįžo giedojimo nacionaline kalba tradicija.

2. *Giesmynas*, sudarytas iš Lietuvoje tuo laiku paplitusių giesmių, atskleidžia XX a. pradžios liturginio giedojimo situaciją, kai susiliejo lotyniškoji, lenkų ir vietinė giedojimo tradicija. Remdamasis bendrinio pobūdžio liturginio giedojimo tradicija, J. Naujalis suformavo patrauklų, menišką, kontrastingų nuotakų lietuvių liturginio giedojimo dvasinį jausminį archetipą.

3. *Giesmyno* visuomeninė vertė atsiskleidė istoriniame procese nublankus subjektyvioms interpretacijoms ir gyvos religinės praktikos dėka išlikus geriausioms giesmėms. Etnocentristinė kritika buvo trumpalaikė ir

nepagrįsta. Tai leidžia kalbėti apie bendrųjų religinių-katalikiškųjų vertybių sklaidos *Giesmynė* prasmingumą. Šios vertybės iš-

reiškia tautos savimonę ir užtikrina kolektyvinės atminties istorinį tęstinumą XX ir XXI amžių kultūroje.

NUORODOS

- ¹ Śpiewnik kościelny katolicki: ułożony na 1 głos z organem, lub na 4 głosy mieszanne. Część pierwsza. Kraków. 1904. S. III.
- ² *Naujalis J.* Lietuviškas bažnytinis giesmynas. Adynos, Rožančius, graudūs verksmai, įvairios giesmės, Litanijos ir nekurie lotyniški himnai garmonizuoti vienam, trims ir keturiems balsams su pritarimu ir be pritarimo vargonų. Kaunas. 1906. Prakalba.
- ³ Sovietiniais laikais įpiršta mintis, jog sąjūdį inicijavo energingi, judrūs chorvedžiai – Varšuvos ar Peterburgo konservatorių studentai lietuviai, grįžę vasaros atostogų ir ekskursavę su kultūrine misija po Lietuvą, – yra perdėta. Trumpam perėmęs iš vargonininko chorą lietuviško vakaro programai parengti (3–4 dainelių), jaunas studentas chorinio proveržio įžiebtį negalėjo. Negalėjo diegti ir naujos choro mokymo metodikos, nes pats to dar nemokėjo. Vakarai dažnai būdavo rengiami paskubomis.
- ⁴ *Naujalis J.* Ten pat. Pasarga.
- ⁵ Ten pat.
- ⁶ *Naujalis J.* Lietuvos chorai // Pirmoji dainų diena 1924. Kaunas. 1924. P. 15.
- ⁷ *Giesmynas* propagavo mums gerai pažįstamą giedojimo su vargonais atmainą, kurią galima pavadinti *vargonine-chorine*: choras gieda visus keturis balsus, vargonai chorą dubliuoja, o jeigu choras gieda tik melodiją, vargonai pateikia pilną partitūros garsyną. Lyg ir viskas paprasta, bet galutinis rezultatas ne toks jau menkas. Paslaptį atskleisime, remdamiesi straipsnio autoriui išsakytomis, deja, niekur raštu neišdėstytais kompozitorių – chorvedžių K. Kavecko ir K. Griauzdės mintimis. Anot jų, vargonininkai chorus vedė bažnyčios akustikos sąlygomis, giedojimui pritardami vargonais. Vargonai, kuriuos seka giedotojai, tobuliausiai iš visų instrumentų ugdo žmogaus balso *kantileniškumą ir lygumą*. Bažnyčios akustika natūraliu būdu leidžia pajusti giedotojo balso lakumą, suteikia jam galimybę intuityviai ieškoti savo „lakaus“ balso, eksperimentuoti jį formuojant. Pasitikrinti nesunku – balsas užpildo bažnyčios akustinę erdvę ar ne. Jeigu užpildo – balsas formuojamas tinkamai, jeigu ne – negerai. Vargonai palaiko giedojimą keliais balsais (žinoma, ir sušvelnina netikslumus). Šitaip nuolat ko-

- reguodami savo veiksmus, atsižvelgdami į bažnyčios akustiką, lavindavosi giedotojai ir pats vargonininkas. Juk ir dabar senosios kartos vargonininkų ir dainininkų stiprūs balsai kelia nuostabą; daugelis jų net mokslų nebaigė, o, žiūrėk, net sulaukė senyvo amžiaus, gieda, jog visa bažnyčia aidi...
- ⁸ *Gudelis R.* Chorinis menas lietuvių tautos kultūroje: chorinio meno atspindžiai XIX a. pabaigos – XX a. pirmosios pusės publicistikoje. Monografija. Klaipėda: KU. 2003.
- ⁹ Jaunoji dvasininkija maldą ir giedojimą bažnyčiose gimtąja kalba jau prieš kelis dešimtmečius ėmė laikyti svarbiu lietuviybės veiksniu ir tuo klausimu nuolatos pasisakėdavo nelegalioje spaudoje – „Aušroje“, „Tėvynės sarge“, „Žinyčioje“, o atgavus spaudos laisvę – „Vilniaus žiniuose“, „Viltyje“ ir kituose laikraščiuose. Taip lietuviškos giesmės tema nuo „Aušros“ (1883 m.) nusišė iki pat Pirmojo pasaulinio karo, nes susidūrimų su lenkų giedotojais pakako.
- ⁹ Plačiau žr. *Gudelis R.* Ten pat. P.18–104.
- ¹⁰ *Naujalis J.* Lietuviškas bažnytinis giesmynas.
- ¹¹ Kadangi *Giesmynas* dabar yra tapęs bibliografinė retenybė, priminsime jį giesmes: *Valandos (Adynos): Pradėkim žodžiais šlovint Mariją Švenčiausią ir Sveiką, Saulės Poni* su papildomu tekstu. *Švenčiausios Panos Marijos Rožančius* apima pirmąsias 4 giesmes, *Litanija apie Šv. Mariją Paną, Antipona, Giesmė pirmos Dalies* (Marija būk pagarbinta), *Rožančius giedamas Seinų Dyecezijoj, Paslaptis* (laikė Advento). *Advento giesmės: Iš aukšto balsą girdžiame, Išleiskit rasą, Sveikas, Jėzau mažiausias* (Sveikas, Jėzau gimusis), *Gul' šiandieną, Piemenėliams*. Gavėnios (Giesmės apie Kančią V. J. Kristaus): *Jėzau Kristau maloniausias, Miršta ant Kryžiaus, Krikščionio dūšia kiekviena, Kryžiau medį, Darželyj' Alyvų, Atpirkėjau, kaip Tu alpsti, Jau eini kentėti Tu, Verkit Aniškai, Kurs kentėjai, Graudūs verksmai. Velykų: Linksma diena*. Tai kiekvienam Lietuvos katalikui gerai žinomos giesmės.
- ¹¹ *Jurk. Sm.* Graudūs Verksmai ir kitos naujosios (giesmės) // Tėvynės sargas. 1899. Nr. 2. Priedas.
- ¹² *Naujalis J.* Ten pat.
- ¹³ Ten pat.
- ¹⁴ Ten pat.

¹⁵Vargonininko kalendorius 1913 m. Vargonininkų draugijos vardu Švento Grigaliaus Didžiojo išleista. Kaunas. Saliomono Banaičio spaustuvė. 1913; Vargonininko kalendorius 1914 m. Antri metai. Vargonininkų draugijos vardu Švento Grigaliaus Didžiojo Draugijos leidinys. Seinai, Laukaičio, Dvaranausko, Narjausko ir B-vės spaustuvė. 1914.

¹⁶S. M. Slavočinskio giesmyne randame dviejų gerai žinomų giesmių pirminį šaltinį. Tai „Sveikas, Jėzau gimusis“ (*In natali Domini*, 15 Giesmė). *Slavočinskis S. M.* Giesmės tikėjimui katalickam priderančios. 1646. Fotografuotas leidimas. (Paruošė J. Lebedys). Vilnius. 1958. P. 99.

15 giesmė

*Prie Dewa užgimima,
Aniolay pradžiugina
Tur linksma giedodami,
Diewvuy garbę duodami.*

Antroji – „Linksma diena“ (*Wesoły dziś nam dzieiń nastal* 7 giesmė). Ten pat. P. 183.

7 giesmė

*Linksma diena apregiom
Kurios iš sena noriom,
Toy Iesu kielus girdeiom.
Alleluia. Alleluia jau išzwida.*

¹⁷*Jurk. Sm.* Ten pat.

¹⁸Šios giesmės dabar yra publikuotos leidinyje: *Baranauskas A.* Artojų giesmės šventos. Punkskas. 1995.

¹⁹Giesmė prasideda žodžiais „Gema Kristus Viešpats, yra džiaugsmų daugybė...“. Pažymėta, jog „Vertė isz. lenkiszko Szkiniukas“, bet muzikos autoriaus pavardės nenurodyta. Ši giesmė mums nežinoma, jos melodija nesklaidi, vedama nepatogiais plačiais intervalais, ne ką geresnė ir harmonija. Tikriausiai dėl to ji ir neprigijo. Kai kuriose Lietuvos vietovėse buvo giedama tik šios giesmės skandavimo frazė *Gloria, gloria, gloria, in exelsis Deo*. Žr. Lietuvos ūkininko kalendorius ant 1892, 366 dienas turinčio. Vilnius. 1891. P. 17–18.

²⁰Śpiewniczek zawierający pieśni kościelne z melodyjami (J. Siedlecki. 1886, 1895. Wydanie XXXIX. 1994).

²¹Śpiewnik liturgiczny. Towarzystwo naukowe katolickiego uniwersytetu Liubelskiego. Liublin. 1998.

²²Śpiewnik kościelny. Uložyl Ks. H. Bojaruniec. Profesor Seminaryum Wileńskiego. Wilno. 1905.

²³Śpiewnik kościelny katolick ułożony na 1 głos z organem, lub na 4 głosy mieszanne. Częśc pierwsza. Kraków. 1904.

²⁴Giedokime visi. Liturginis katalikų giesmynas. (Sud. P. Bagdonavičius). Vilnius: Katalikų pasaulis. 1993

²⁵Būdingi pavyzdžiai:

J. Naujalis harm. *Alyvų daržely*. Autentiškas melodijos variantas – M. Mioduševiskio *Ogrodzie Oliwny*; vilnietiškas variantas – H. Bojarunieco giesmyne; keturbalsis variantas, harm. S. Ochmanskio – giesmyne *Śpiewnik kościelny katalicki*. J. Naujalis harm. *Jėzau Kristau maloniausias*. Autentiškas variantas M. Mioduševiskio *Jesu Chryste, Panie miły*; vilnietiškas variantas H. Bojarunieco.

J. Naujalis harm. *Miršta ant Kryžiaus*: autentiškas variantas (?) Klonovskio (Klonowski) *Wisi na krzyżu Pan, Stwórca nieba* (*Śpiewnik liturgiczny*. 1998).

Kalėdinis himnas *Linksma diena*. Pirminiai melodijos variantai: Hans Leo Hassler (1564–1612) *Erstande ist der heilige Christ*; Michael Praetorius (1571–1621); *Er ist erstanden aus dem Grab*; vilnietiškas variantas H. Bojarunieco giesmyne *Wesoły nam dzień dziś nastal*; ketubalsis variantas T. Flašo (Fłasza) giesmyne *Śpiewnik kościelny katalicki*.

J. Naujalis harm. *Gul šiandiena* yra tikslus antrojo varianto lenkiškos giesmės *W żłobie leży* atitikmuo. (Giesmė 109.2. *Śpiewnik liturgiczny*. Towarzystwo naukowe Katolickiego uniwersytetu Liubelskiego).

Graudžių verksmų kilmė lenkiška, tačiau, kaip minėta, tuo metu būta ir vietinių lietuviškų variantų. J. Naujalui, matyt, tobulesnis pasirodė lenkiškasis variantas. Yra žinomi ir du („lenkiškasis“ ir „žemaitiškasis“) suplikacijos „Šventas Dieve“ variantai. Tai pažymėjo ir pats J. Naujalis.

J. Naujalis harm. *Piemenėliams* (Piemenėliams vargdienėliams...) atitikmenų taip pat yra. Priminsime, jog vieną iš melodijos variantų (liaudiškesnį) harmonizavo dar vyskupas A. Baranauskas Seinuose.

²⁶Plačiau žr. *Motuzas A.* Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje. Kaunas:VDU leidykla. 2004.

²⁷Šie teiginiai argumentuojami: *Murdoc G. P.* Kultūros prigimtis // Kultūros prigimtis. Vilnius: Valst. leidybos centras. 1993. P. 213–256; *Eliot. T. S.* Pastabos apie kultūros apibrėžimą // Kultūros prigimtis. Vilnius: Valst. leidybos centras. 1993. P. 257–353.

²⁸*J. Kr.* Linksma diena mums prašvito // Naujoji Lietuva. Vilnius. 1944 bal. mėn. Nr. 84–85.

²⁹*Laumenskaitė I. E.* Globalizacija ir Bažnyčios misijos universalumas // Naujasis židinys. 2004. Liepa – rugpjūtis. P. 343.

³⁰Svarstyti šiuo klausimu pradėjo žinomas muzikas V. Žadeika žurnale „Mūsų menas“, aiškindamas, kaip lenkų giesmės pateko į Lietuvą, čia paplito ir buvo priimtoms lietuvių. Anot jo, iš

pradžią lietuviai lenkiškoms giesmėms priešinosi laikydami jas *savitomis*, bet laikui bėgant prie jų pripirato ir ėmė laikyti *savomis*. (*Zadeika V. Bažnytinės lietuvių giesmės // Muzika. 1925. Nr. 1. P. 8–12*). Folkloristas Z. Slavinskas straipsniu „Religinių giesmių tautiškumo klausimu: 550 metų nuo krikščionybės įvedimo sukakties proga“ (*Muzikos barai. 1938. Nr. 5/26. P. 114–115*) siūlė kurti naują liturginį repertuarą.

Z. Slavinskas rašė:

„...šalia kultūrinės pažangos ne mažiau mums turi rūpėti ir jos *savitumas*. Šis kultūrinis savitumas turi būti vykdomas visose srityse, taigi neaplenkiant nė religinių liaudies giedojimų“ (*Slavinskas. 1938. P. 114*). Aptaręs J. Naujalis giesmynėlį, kuriame daug svetimų, lenkiškų giesmių, pateikė drąsiai išvadą: „Nuo jų, nors ir įprastų ir įsigyvenusių, vis dėlto metas būtų atsikratyti, ir reiktų palikti tik tas, kurios pasirodytų tikrai lietuviškos. Ir iš tikrųjų, jeigu tautinio atgimimo metu kovojome dėl lietuviško žodžio teisės namie ir *bažnyčioje*, jeigu šen ten pasigirsta nepasitenkinimas importu religinių paveikslų (neskoningų „abrozdelių“) su svetimų tautų veido, rūbų ar charakterio išraiškomis, jeigu nurodoma, kad reikią ir religiniams atvaizdams duoti savo krašto bruožų, tai tuo labiau būtina ieškoti tautinių bruožų mūsų giesmių melodijose ir pasirūpinti, kad giesmių charakteris bei forma (stilius) būtų lietuviški“ (*Ten pat*). Z. Slavinskas siūlė tokią reformą: „peržiūrėti bei patikrinti žmonių giedamas giesmes ir šalinti iš jų visa, kas mūsų krašto dvasiai yra svetima, kas yra nepriimtina ir netinkama lietuviškam maldos stiliui. Šios idėjos įkūnijimas turėtų būti vykdomas keleriopa kryptimi: kuriant naujas *giesmes individualiai ir pasiremiant liaudies kūryba*. Ir ne tik pasiremiant. *Daugelis lietuvių liaudies giesmių turėtų būti iškeltos viešumon*“ (*Ten pat. P. 115*).

Septintajame dešimtmetyje *Giesmyną* bandyta vertinti analogišku principu, tik muzikologiniu aspektu.

Žinomas muzikologas A. Venckus, straipsnyje apie J. Naujalis bažnytinę chorinę muziką pateikė tokį vertinimą: J. Naujalis giesmių melodika, išskyrus kai kuriuos retus ir abejotinus atvejus, „lietuvių liaudies muzikai nėra būdinga. Kai kuriose tų giesmių melodijose tiesiog juntami lenkų liaudies muzikos ritmai“ (*Venckus A. J. Naujalis mišios, giesmės, motetai ir kantatos // Juozas Naujalis: Straipsniai. Laiškai. Dokumentai. Amžininkų atsiliepimai. Straipsniai apie kūrybą. Vilnius. 1968. P. 307*). Todėl „J. Naujalis harmonizuotos giesmės, pagrįstos lietuvių liaudies muzikai svetima melodika, išliekamosios vertės neturi“ (*Ten pat*).

Temos kontekste svarbi ir kita A. Venckaus pa-

staba: „J. Naujalis savo giesmynais populiarino ir taip jau tuometinėje lietuvių bažnytinėje muzikoje paplitusias lenkiškų giesmių melodijas. Palyginus su tuo pat metu pradėjusiu skliti M. K. Čiurlionio, St. Šimkaus ir kitų kompozitorių kuriamu nacionaliniu repertuaru, pagrįstu liaudies daina, J. Naujalis giesmės skleidė liaudžiai svetimą melodiką. Šios intonacijos, prasiskverbios ir į kai kurias J. Naujalis dainas Maironio žodžiais, kritikuojamos pažangesnio šiuo atžvilgiu kompozitoriaus M. K. Čiurlionio straipsnyje „Apie muziką“ (*Ten pat*).

³¹Šiaip jau nacionalinio stiliaus raiška sakralinėje muzikoje yra gana platus klausimas.

Už liaudiškumą aukštinamo St. Šimkaus Mišių giesmių ciklas (ž. E. Urbonavičiaus) nepasižymi liaudiškomis intonacijomis, o giesmė „Prieš Tavo altorių“ (kaip ir jo daina „Kur bakužė samanta“) kur kas artimesnės lenkų nei lietuvių lyrikai. Liaudies dainos intonacijos nebūdingos ir nusipelnusių lietuvių kompozitorių T. Brazio, A. Kačanausko, K. Kavecko, J. Dambrausko, Br. Budriūno, J. Žilėvičiaus chorinėms giesmėms. Aki vaizdu, jog ir vėlesni lietuvių kompozitoriai liturgines chorines giesmes kūrė orientuodamiesi ne į estetines nuostatas ar į liaudiškus („bobinčiaus“) giedojimus, o į grigališkosios ir vakarietiškosios himnodijos archetipą, kuris formavosi veikiamas religinės kultūros giedant plačioje bažnyčių akustinėje erdvėje.

³²Žr. *Tomas Žemaitis. Ar chorai kenkia?// Viltis. 1913 lapkričio 20 d. Nr. 21 (808); Senis Vargonininkas. Kad nepadarytum su choriais skriaudos bažnyčiai ir tautai // Vargonininko kalendorius 1913 m. Vargonininkų draugijos vardu Švento Grigaliaus Didžiojo išleista. Kaunas: Saliomono Banaičio spaustuvė. 1913. P. 47–48; taip pat žr. pasisakymus kitų metų kalendoriuje: Vargonininko kalendorius 1914 m. Antri metai. Vargonininkų draugijos vardu Švento Grigaliaus Didžiojo Draugijos leidinys. Seinai, Laukaičio, Dvaranausko, Narjausko ir B-vės spaustuvė. 1914.*

³³Laikraštyje „Muzika“ St. Šimkus aprašė tarpinio giedojimo būdą, sekant liaudies giedojimo tradicija. St. Šimkus idėja nepaneigė J. Naujalis giedojimo metodo, pateikto *Giesmyne*, jos tikslas – suaktyvinti bendruomeninį giedojimą. Plačiau žiūrint, ji net skatino ir pratęsė pirmojo pradėtą veiklą. (*Šimkus St. Prie mūsų bažnytinio giedojimo // Muzika. 1916. Nr. 2. P. 16 (JAV)*). St. Šimkus rašė: „Pulkim ant kelių“ per ilgus laikus buvo skaitoma kaip būtina prie apeigų reikalinga giesmė ir kas šventadienis visose lietuvių bažnyčiose gaudė ji. Paskiaus bažnytiniai chorai pradėjo giedoti tąją giesmę „keturiais balsais“. Žmonės negalėdami „pirtarti“ nutilo ir giesmė visos savo

galybės, viso gražumo nustojo. Dabar toji giesmė daugelyje bažnyčių ir visai nebegiedama. Taip atsitiko ir su daug kitokių giesmių. Mes norėtume tas giesmes atgaivinti. Gražiausias, lietuviškas giesmes mes pasiryžome primityviai suharmonizavę atspausdinti „Muzikoje“. Tyčia duodame harmoniją lengvutę, kad žmonės galėtų giesmei pritarti, nes tos giesmės tik tuomet yra gra-

žios, kada jas „visa bažnyčia“ gieda. Atkreipiamė giesmininkų ir chorų vedėjų atydą į gražią, šiandien jau nykstančią ypatybę, į padalinimą posmų: vyrų, moterų“ (Ten pat.).

³⁴Vilniaus šv. Juozapo kunigų seminarijos (vadovas – M. Pitrenas) įrašas – CD 2001.

³⁵Kauno šv. Pranciškaus Ksavero jėzuitų bažnyčios (vadovas – A. Mišeikis) įrašas – CD 2001.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

1. *Baranauskas A.* Artojų giesmės šventos (Harmonizavo, smuiko ir vargonų akompanimentus prirašė V. Juozapaitis). Punkskas. 1995
2. *Eliot T. S.* Pastabos apie kultūros apibrėžimą // Kultūros prigimtis. Vilnius: Valst. leidybos centras. 1993. P. 257–353.
3. *Jurk. Sm.* Graudūs Verksmai ir kitos naujosios (giesmės) // Tėvynės sargas. 1899. Nr. 2. Priedas.
4. *Gudelis R.* Chorinis menas lietuvių tautos kultūroje: chorinio meno atspindžiai XIX a. pabaigos – XX a. pirmosios pusės publicistikoje. Klaipėda: KU. 2003.
5. *J. Kr.* Linksma diena mums prašvito // Naujoji Lietuva. Vilnius. 1944. bal. mėn. Nr. 84–85.
6. Lietuvos ūkininko kalendoriuje ant 1892 366 dienas turinčio. Vilnius. 1981.
7. *Laumenskaitė I. E.* Globalizacija ir Bažnyčios misijos universalumas // Naujasis židinys. 2004. Liepa – rugpjūtis. P. 343–344.
8. *Ks. Mioduszewsk M. M.* Śpiewnik kościelny czyli pieśni nabożne z melodyjami w kościele katolickim używane a dla wygody kościołów parafialnych przez X. M. Mioduszewskiego. Kraków. 1838.
9. *Motuzas A.* Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje. Kaunas: VDU leidykla. 2004.
10. *Murdock G. P.* Kultūros prigimtis // Kultūros prigimtis. Vilnius: Valst. leidybos centras. 1993. P. 213–256.
11. *Naujalis J.* Lietuviškas bažnytinis giesmynas. Adynos, Rožančius, graudūs verksmai, įvairios giesmės, Litanijos ir nekurie lotyniški himnai garmonizuoti vienam, trimis ir keturiems balsams su pritarimu ir be pritarimo vargonų. Kaunas. 1906.
12. *Naujalis J.* Lietuvos chorai // Pirmoji dainų diena 1924. Kaunas. 1924. P. 14–16.
13. *Senis Vargonininkas.* Kad nepadarytum su chonais skriaudos bažnyčiai ir tautai // Vargonininko kalendorius. Kaunas. 1913. P. 47–48.
14. *Slavinskas Z.* Religinių giesmių tautiškumo klausimu (550 metų nuo krikščionybės įvedimo sukakties proga) // Muzikos barai. 1938. Nr. 5/26. P. 114–115.
15. *Slavočinskis S. M.* Giesmės tikėjimui katalickam priderančios. 1646. Fotografuotas leidimas (Paruošė J. Lebedys). Vilnius. 1958.
16. Śpiewnik kościelny katolicki: ułożony na 1 głos z organem, lub na 4 głosy mieszanne. Część pierwsza. Kraków. 1904.
17. Śpiewnik kościelny katolicki czyli największy podręcznik dla organistów w kościołach katolickich zebrany staraniem Towarzystwawzaj pomocy organistów dyecezyi Krakowkiej. Ułożony na 1 głos z organem, lub na 4 głosy mieszne. Części druga. Kraków. 1905.
18. Śpiewnik kościelny. Uložyl Ks. H. Bojaruniec. Profesor Seminarium Wileńskiego. Wilno. 1905.
19. Śpiewnik liturgiczny. –Towarzystwo naukowe Katolickiego uniwersytetu Lubelskiego. Lublin. 1998.
20. Śpiewnik zawierający pieśni kościelne z melodyjami dla użytku młodzieży szkolnej. Zebrał X. Jan Siedlecki. Kraków. 1886.
21. Śpiewnik zawierający pieśni kościelne z melodyjami dla użytku młodzieży szkolnej. (Przez X. J. Siedleckiego zebrany a ez Wysoka c.k. Radę Szkolną ...). Kraków. 1895.
22. *Ks. Siedlecki J.* Śpiewnik kościelny. Wydanie XXXIX. Kraków. 1994.
23. *Šimkus St.* Prie mūsų bažnytinio giedojimo // Muzika. 1916. Nr. 2. P. 16 (JAV).
24. *Tomas Žemaitis.* Ar chorai kenkia? // Viltis. 1913 lapkričio 20 d. Nr. 21 (808).
25. Vargonininko kalendorius 1913 m. Vargonininkų draugijos vardu Švento Grigaliaus Didžiojo išleista. Kaunas: Saliamono Banaičio spaustuvė. 1913.
26. Vargonininko kalendorius 1914 m. Antri metai. Vargonininkų draugijos vardu Švento Grigaliaus Didžiojo Draugijos leidinys. Seinai: Laukaičio, Dvaranausko, Narjausko ir B-vės spaustuvė. 1914.
27. *Venckus A.* Naujalis mišios, giesmės, motetai ir kantatos // Juozas Naujalis: Straipsniai.

Laiškai. Dokumentai. Amžininkų atsiliepi-
mai. Straipsniai apie kūrybą. Vilnius. 1968.
P. 292–313.

28. Žadeika V. Bažnytinės lietuvių giesmės // Muz-
ika. 1925. Nr. 1. P. 8–12.

Garso įrašai (CD) su programos aprašymu

1. Vilniaus šv. Juozapo kunigų seminarijos (vado-
vas M. Pitrėnas) įrašas – CD 2001.
2. Kauno šv. Pranciškaus Ksavero jėzuitų bažnyčios
(vadovas A. Mišeikis) įrašas – CD 2001.

Spausdinti rekomendavo:

Prof. Algis Zaboras,

Kun. dr. Vytautas Brilius

Gauta: 2005 04 21

Parengta spaudai: 2005 06 30

Regimantas GUDELIS

J. NAUJALIS. “LITHUANIAN CHURCH BOOK OF CHANTS” FROM THE POINT OF VIEW OF THE END OF THE XIX TH CENTURY – THE BEGINNING OF THE XX TH CENTURY RELIGIOUS AND NATIONAL INHERITANCE

S u m m a r y

The “Lithuanian church book of chants” by the outstanding Lithuanian composer, the organist of Kaunas cathedral J. Naujalis (1869–1934), was published in 1906, just after the cancelling of the tsarist prohibition of national press which lasted for 40 years. A lot of chants from this book are still sung in Lithuanian churches at Christmas, at Easter, during the Advent and on Sunday service. It testifies a big historic residual value of J. Naujalis book of songs. In the article the following problems connected with the phenomenon being analysed are formulated: what religions – cultural inheritance church book or chants; and how to interpret the historic convergence of Lithuanian – Polish chants traditions; what peculiarities of the book deserved historic continuation. The subtopics of the analysis of the problems are the following: 1. The historic context or the church book of chants: the church music reform of the beginning of the XX th. Century and movement of Lithuanian national rebirth. The church book of chants as the generalization of the beginning of the XX th century liturgical chant tradition. 3. The convergence of the chants singing traditions. 4. The church book of chants as the inheritance and the collective memory.

The reform of them church music began induced by St. Cecilia society which was established in Western Europe and had its aim to revive church music and Gregorian chant. Pope St. Pius X approved of the reform ideas with his document *Motu proprio* (1903). Polish organists were also very active in participating in church reform with whom J. Naujalis constantly kept in touch in Poland. The organists of Krakow trying to improve the situation of church singing in 1904 published the collection of liturgical chants adapted to the 4 – voice mixed choir, the book

of choir chants. There are reasons to believe that it was a precursor of J. Naujalis book of chants. Both books tried to achieve the same aims, moreover, were a lot of Polish chants, also taken from Krakow collection in J. Naujalis’ book. The role of „Lithuanian book or chants” in reforming the singing in Lithuanian churches was especially important and multimeaning full.

The main aim the book, as J. Naujalis himself pointed out, was an attempt to improve the existing situation of singing in churches. At that time the same main liturgical chants in churches were sung differently, distorting their melodies and words. The level of their performance was also low. It happened for the reason that in Lithuania, which was enslaved by tsarist Russian empire there were no possibilities for organists to learn their trade, moreover there were no the most necessary Lithuanian book of chants published. Prepared y J. Naujalis and published on his own initiative „Lithuanian book of chants” was supposed to compensate these gaps. What concerns music teaching aspect, the book of chants became a real ABC book of artistic methodics of choirs as well as of the organists’ self education. Lithuanian organists of the beginning of the XX th century being very little literate had a possibility to learn the basics of playing the organ and harmony knowledge from this book as well the basis of choir conducting methodics, which were presented by J. Naujalis in the Preface.

What concerns the aspect of religious practice, the book of chants presented the organists the systemized most necessary repertoire of liturgical singing. Latin hymns and antiphons the singing of which met the recommendations of *Motu proprio*, as well as the chants o the biggest feasts, Sunday service

and other ritual chants.

The church music reform of the beginning of the XX th century coincided with the national rebirth and massive movement of choirs. After the cancelling of the press ban in 1904 till the World war I so called Lithuanian evening – parties spread in which amateur artists gave a drama performance, after that the choir sang a few songs. These choirs were usually of the local church prepared for the evening party by the organist or arising national music intellectuals, that is music students who had holidays. The problematic situation of singing in churches was that in absolutely most churches choirs sang in Polish and singing in the national language was restricted by conservative priests. In this book J. Naujalis legalized the social status of the return of singing in Lithuanian in churches, which was officially approbated by the bishop. What concerns the aspect of religious practice there was no contradiction, because in his book he presented and harmonized the earlier spread chants, but only in his native language Lithuanian. Therefore, during the national rebirth J. Naujalis harmonized chants with Lithuanian words were accepted as the phenomenon of reviving the country Lithuanianism in all the country. J. Naujalis' book of chants creatively generalized the liturgical chant tradition of the end of the XIX th. Century – beginning of the XX th century. Catholic religion culture after being baptized was moving to Lithuania from Western Europe through Poland. The consolidation of Polish religious culture as well. Is chant singing traditions were induced by the Union or Lithuanian Grand Principality and Poland in 1569 as the result a federative state Zzechpospolita was formed since then Polish chants in Lithuania began to increase and at the end of the XIX th century they began to prevail. It chows that some chants from J. Naujalis' book could have very deep historic roots. For example, two of them (“Hail Jesus, holy infant o God, born to us tonight!” (*In natali Domini*) with Lithuanian words were published in 1646 already in M. Slavochinskys Lithuanian book of chants. Polish and other Christian chants which came to Lithuania were translated later too, the outstanding bishops M. Valanchius and A. Baranauskas having contributed to this in the XIX century.

Due to such deep historic roots Polish chants sung in Lithuania took many local features and the authentic origin of the chants and the authors remained anonymous. Trying to make the origin of chants more precise. The author of the article was looking for the equivalents in Polish books of chants – ks. M. M. Mioduszewski *Śpiewnik kościelny* (1838), J. Siedlecki *Śpiewnik zawierający pieśni kościelne z melodyam dla użytku młodzieży szkolnej* (1886), published in Vilnius in 1905 H. Bojaruniec *Śpiewnik kościelny* etc. There were some precise equivalents found, most melodies beyond recognition. As in Lithua-

nian church book of chants there were 11 Latin antiphons and hymns among all the 60 chants, as well as several German and local chants, others being of Polish origin. The author of the article makes a supposition that this book gives a meaning to the interaction of catholic traditions of singing chants in general and Polish. This interaction by the way, is testified by the spread of the modifications (local music dialects) of the same melodies.

The author interprets the merging of common catholic, Polish and Lithuanian chant singing traditions as the natural convergence of culturological and religions practice. Christian chants which came to Lithuania from Western Europe and Poland with time consolidated themselves in the nation's consciousness and psychologically became as if theirs. J. Naujalis book implied positive historical relations of hymnody, revealed the spheres of religious practice drawing closer among the neighbourhood nations. J. Naujalis at the same time discusses the convergence of Lithuanian – Polish chant singing traditions through the phenomenon of collective memory, which was important for the Lithuanian nation during all the historical time XX th century.

The functioning of J. Naujalis' book of chants as the materialized of form of nation's spiritual collective memory, in the life of the nation spread thoroughly at the time of the Soviet invasion in 1940 – 1941. When this regime persecuted the freedom of ideas and religion, the chants, which everybody knew since childhood, sung in churches during the biggest holidays turned into religious –national hymns, with the help of which the nations demonstrated, resisted their historical existence and collective memory.

Although collective memory as the national thinking in general during historical time changes undergoes certain changes in value, clashes tendencies of value.

In the years of national rebirth, from the last decades of the XIX th century till World War I, J. Naujalis book of chants suited religions practice and coincided with the spread of Lithuanianism. At the same time the book satisfied the society with its high artistic level from the point of view of music and literary words. But when the independent Lithuanian republic was formed in 1918 and national culture prospered a national professional music school developed, the book of chants didn't represent exceptional values anymore. Musical figures appeared who began to criticize the Book of chants because of its Polish chants and even offered to abandon it at all. Nevertheless, such an eccentric attitude to religious practice didn't receive a wider response in the society. This clash of values and positive conclusions confirmed a universal law, that not ethnic, but common religious and moral value expression is more important in religious practice. It coincides with the

idea at the Church as the body of mystical Jesus Christ and the archetype of liturgical singing.

The author of the article gives arguments for the common forms of liturgical singing being open on the basis of nowadays' repertoire of church choirs, where the music of different countries and epochs prevails.

In such more general cultural background in 1906 J. Naujalis prepared and published "Lithuanian church

book of chants", which can be discussed as the phenomenon or the novation of collective memory, which gave meaning to its future with its ideas. This value is ensured by aesthetic values, but it is even more important that eternal spiritual religious values are implied in the Book of chants.

orients to stimulate inherent forces of human personality and freely develop them on basis of Christian values.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: J. Naujalis, giesmynas, Bažnyčia, religinė praktika, reforma, vargonininkai, chorai, Lietuvos – Lenkijos giedojimo tradicijų konvergencija, tautinis atgimimas.

KEY WORDS: J. Naujalis, book of chants, church, religious practice, reform, organists, choir, convergence.

Regimantas GUDĖLIŠ – Klaipėdos universiteto Muzikologijos instituto vyr. mokslinis bendradarbis, Menų fakulteto Chorvedybos katedros docentas, humanitarinių mokslų daktaras. Mokslo interesų sritis – chorinis menas, chorinio meno istorija. Adresas: K. Donelaičio 4, LT-92144 Klaipėda. Tel. 8*46 398714 (darbo).

Regimantas GUDĖLIŠ – Doctor of Humanities, Senior Scientific worker at Institute of Musicology, Assoc. Prof. at Dept. of Chorus Conducting, Faculty of Arts, Klaipėda University, Scientific interests – Choir music, history of choir music. Address: K. Donelaičio 4, LT-92144 Klaipėda, Lithuania. Tel. + 370 6 398714 (Office).